

İnkılâplar Karşısında Darülfünûn: Eleştiriler ve Kurumsal Tasfiyeye Giden Süreç

Darülfünun in the Face of Reforms: Criticisms and the Process Leading to Institutional Abolition

Mehmet Zakir SARIKAYA

Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, İİBF,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
mzsarikaya@beu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-2443-8712>

Makale Başvuru Tarihi: 26.01.2026

Makale Kabul Tarihi: 20.03.2026

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

Darülfünûn,
İstanbul Üniversitesi,
Yükseköğretim Tarihi,
Tarih Kongresi,
Malche Raporu,

Bu çalışma, Osmanlı modernleşmesinin yükseköğretimdeki en önemli mirası olan Darülfünûn'un, Cumhuriyet'in ulus-devlet inşası sürecinde karşılaştığı meşruiyet krizini, maruz kaldığı eleştirileri ve 1933 Üniversite Reformu ile sonuçlanan tasfiye sürecini çok boyutlu bir perspektifle incelemeyi amaçlamaktadır. Tarihsel ve betimleyici bir analiz yönteminin benimsendiği araştırmada dönemin siyasi aktörlerinin söylemleri, Kadro dergisi çevresinin ideolojik eleştirileri, 1932'de gerçekleştirilen Birinci Türk Tarih Kongresi'ndeki tartışmalar ve Prof. Albert Malche'in raporu mercek altına alınmıştır. Çalışmada, Darülfünûn'un Cumhuriyet devrimlerine, özellikle Türk Tarih Tezi ve devletçilik politikalarına, beklenen akademik ve ideolojik desteği vermemesinin kurumun kapatılmasına neden olduğu tespit edilmiştir. Özellikle resmî tarih tezine getirilen bilimsel itirazlar, bir kırılma noktası olmuştur. Ayrıca, Ahmet Ağaoğlu gibi liberal görüşlü ve Serbest Cumhuriyet Fırkası ile iltisaklı hocaların hedef alınması, sürecin sadece bilimsel değil, aynı zamanda siyasi bir hesaplaşma boyutunu taşıdığını ortaya koymaktadır. Çalışma, İsviçreli uzman Albert Malche'in hazırladığı rapordaki yapısal ve metodolojik yetersizlik tespitlerinin, hükûmet tarafından radikal bir kadro temizliği için bilimsel bir meşruiyet aracı olarak kullanıldığını vurgulamaktadır. Yapılan çalışma, 1933 Reformu'nun salt akademik kaliteyi artırma hamlesi olmaktan öte eski kadroların büyük oranda tasfiye edilerek rejimin ideolojik ilkelerine sadık, milli ve inkılapçı kimliğe sahip İstanbul Üniversitesi'nin inşa edildiği politik bir yeniden yapılanma projesi olduğunu ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir.

ABSTRACT

Keywords:

University,
İstanbul University,
History of Higher
Education,
History Congress,
Malche Report,

This study aims to examine, from a multidimensional perspective, the legitimacy crisis faced by Darülfünûn—the most significant legacy of Ottoman modernization in higher education — the Republic's nation-building process, the criticisms it endured, and the liquidation process that culminated in the 1933 University Reform. Adopting historical and descriptive analysis methods, the study examines the political actors of the period, the ideological criticisms of the Kadro magazine circle, the debates at the First Turkish History Congress of 1932, and the report of Prof. Albert Malche. The study concludes that the university's failure to provide the expected academic and ideological support to the Republican reforms, particularly the Turkish History Thesis and statist policies, was the reason for its closure. In particular, scientific challenges to the official historical narrative marked a turning point. Furthermore, the targeting of liberal-minded professors such as Ahmet Ağaoğlu, who were affiliated with the Free Republican Party, reveals that the process was not only scientific but also carried a dimension of political reckoning. The study emphasizes that the structural and methodological shortcomings identified in the report prepared by the Swiss expert Albert Malche were used by the government as a scientific justification for a radical purge of personnel. The study is significant because it reveals the 1933 Reform was not merely an attempt to improve academic quality, but rather a political restructuring project that involved the large-scale purge of the old staff and the establishment of Istanbul University with a national and revolutionary identity loyal to the ideological principles of the regime.

Önerilen Alıntı (Suggested Citation): SARIKAYA, Mehmet Zakir (2026), “İnkılaplar Karşısında Darülfünûn: Eleştiriler ve Kurumsal Tasfiyeye Giden Süreç”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, S.9(1), ss.232-244, Doi: <https://doi.org/10.33712/mana.1872439>

1. GİRİŞ

Türkiye’de modern yükseköğretimin kurumsallaşma çabaları, Tanzimat döneminden itibaren Batı tarzında bir eğitim kurumu oluşturma arayışıyla başlamış ve bu süreç birkaç başarısız denemenin ardından nihayet 1900 yılında İstanbul Üniversitesi’nin temelini oluşturan Darülfünûn-ı Şahane’nin kurulmasıyla başarıya ulaşmıştır (İhsanoğlu, 1990:701-702). İmparatorluk mirası olarak Cumhuriyet’e tevarüs eden bu kurum, yeni rejimin ulus-devlet inşası sürecinde hem bir umut kaynağı hem de bir engel olarak görülmüştür. Rejim, çağdaşlaşma hamlelerini meşrulaştıracak entelektüel bir merkez arzularken, Darülfünûn’un mevcut yapısı ve akademik kadroları, özellikle 1930’larda ivme kazanan inkılaplar ve Türk Tarih Tezi gibi ideolojik projeler karşısında pasif bir tutum sergilemekle suçlanmıştır.

1930’lu yılların başında Darülfünûn’a yönelik eleştiriler, kurumun "*inkılapların yerleşmesinde yeterince işlevde bulunmadığı, yeni devlet zihniyetine ayak uyduramayarak inkılâbın gerisinde kaldığı ve hatta inkılâplara karşı olumsuz bir tutum takındığı*" gerekçesiyle yoğunlaşmıştır (Kafadar, 2002:360). Bu süreçte Darülfünûn, bir bilim ocağından ziyade geçmişin skolastik zihniyetini sürdüren bir yapı olarak resmedilmiştir. Dönemin Maarif Vekili Reşit Galip’in ifadesiyle, "*İstanbul Dârülfünunu artık durmuştu, kendisine kapanmıştı, vüstai bir tecerrüt içinde harici âlemden elini ayağını çekmişti*" (Son Posta, 1933:6). Bu ideolojik kopuşun en dramatik sahnesi ise 1932 yılında toplanan Birinci Türk Tarih Kongresi olmuştur.

2-11 Temmuz 1932 tarihlerinde Ankara’da gerçekleştirilen kongre, Türk Tarih Tezi’nin ortaya konulduğu bir platformdur. Kongrede Orta Asya’daki kuraklık nedeniyle Türklerin dünyaya medeniyet dağıttığı tezi savunulurken, Darülfünûn hocalarından Zeki Velidi Togan’ın bu teze bilimsel metodolojiyle itiraz etmesi büyük bir kırılmaya yol açmıştır. Reşit Galip, Togan’ı doğrudan hedef alarak, "*Esefle ifade edeyim ki Zeki Velidi Bey’in Dârülfünundaki kürsüsü önünde talebe olarak bulunmadığıma çok şükrediyorum*" diyerek akademik hürriyete siyasi bir müdahale gerçekleştirmiştir (Demirtaş, 2018:229-230). Togan’a göre bu kongre, siyaseti gözetan tarihçiler ile fikrî ve vicdanî kuvveti olan tarihçiler arasında bir mihenk taşı olmuştur (İnalçık, 2002:125). Togan’ın bu bilimsel direnci, rejimin gözünde Darülfünûn’un tamamen tasfiye edilmesi gerektiğine dair inancı pekiştirmiş ve Togan, "*ilmi içtihatlarım beni sekiz sene (1932-1940) Türkiye dışında, Avusturya ve Almanya’da kalmak zorunda bıraktı*" diyerek ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır (Togan, 1981:18).

Bu siyasi gerilim, Darülfünûn’u ıslah etmek amacıyla İsviçre’den davet edilen Prof. Albert Malche’nin raporuyla bilimsel bir zemine oturtulmuştur. Malche’nin 1932 yılında hazırladığı raporda, kurumun "*zayıf bir randıman vermek üzere işliyen vasi [geniş] bir teşekkül*" olduğu ve "*makineyi sadeleştirmek, mesaisini teksif etmek*" gerektiği vurgulanmıştır (Hirsch, 1950:253; Malche, 1939:21). Malche, raporunda her ne kadar doğrudan bir kapatma önermese de hükûmet bu raporu radikal bir tasfiyenin dayanağı yapmıştır. Neticede, 31 Mayıs 1933 tarihinde kabul edilen 2252 sayılı kanunla, İstanbul Darülfünûnu ve ona bağlı bütün müesseseler kadro ve teşkilatlar ile beraber 31 Temmuz 1933 tarihinden itibaren mülga ilan edilmiştir (Düstur, 1933:1229).

1 Ağustos 1933’te Darülfünûn yerine kurulan İstanbul Üniversitesi, bugünkü üniversitenin dünkü Darülfünûnla hiçbir ilgisi yoktur denilerek, geçmişinden tamamen koparılmış bir kurum olarak sunulmuştur (Dölen, 2010:178). Bu dönüşüm, devasa bir akademik tasfiye ile sonuçlanmıştır; 1932 Tarih Kongresi ile billurlaşan ideolojik çatışma, Darülfünûn’un özerk yapısının sona erdirilmesine ve rejimin taleplerine tam sadakatle bağlı bir üniversite kurulmasına giden yolu açmıştır. Reşit Galip’in tabiriyle "*yeni üniversitenin en esaslı vasfı milli bilgi ve inkılâpçılığıdır*" (Yücebaşı, 2014:270).

Bu çalışmanın temel gayesi Osmanlı modernleşmesinin yükseköğretimdeki mirası olan Darülfünûn’un, Cumhuriyet’in ulus-devlet inşası sürecinde karşılaştığı meşruiyet krizini ve 1933 Üniversite Reformu ile sonuçlanan tasfiye sürecini, dönemin siyasi iktidarının ideolojik beklentileri ve entelektüel eleştirileri ekseninde analiz etmektir. Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden tarihsel ve betimleyici analiz tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın kapsamı, kurumun tüm tarihsel serüveninden ziyade, özellikle Cumhuriyet rejiminin, kurumu inkılap karşıtı olarak kodladığı 1930-1933 yılları arasındaki siyasi gerilim ve yapısal dönüşüm tartışmalarıyla sınırlandırılmış olup reformun salt akademik bir kalite arayışı olmaktan öte üniversiteyi yeni rejimin tezleriyle uyumlu milli ve inkılapçı bir yapıya dönüştürme projesi olup olmadığı sorunsalı üzerine temellendirilmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde Darülfünûn'un kuruluşu, Osmanlı'nın ilim anlayışının Doğu'dan Batı'ya yönelişinin bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Ekmeleddin İhsanoğlu (1993:521), kurumun isminde ilim yerine 19. yüzyıldan itibaren müşahedeye dayalı bilimler için kullanılan fen kavramının tercih edilmesini, kurumun Batı kaynaklı bilimleri öğretmek üzere kurulduğunun bir göstergesi olarak yorumlamaktadır. Bu Batı etkisi, dönemin müderrislerinden Akil Muhtar Özden tarafından da vurgulanmış; Darülfünûn'daki akademik başarının ölçütü, Avrupa'daki bilimsel gelişmeleri takip etmek ve oradaki toplantılara katılmak olarak belirlenmiştir (Özden, 1340:16-17). Hatiboğlu (2006:40) da benzer şekilde Darülfünûn'un Batı'daki benzerlerine dayanarak kurulduğunu ifade etmektedir.

Osmanlı'da Batılı anlamda ilk üniversite kurma girişimleri 1845-1846 yıllarına dayanmaktadır. Türkoğlu'na (2023:1745) göre bu çabalar, arzu edilen verimin alınmadığını gören dönemin devlet adamlarının Batı tarzı ilk sivil üniversiteyi kurmayı kararlaştırmasıyla başlamıştır. İhsanoğlu (1990:700) ise kurumun ancak 1900 yılında kalıcı hale gelebildiğini belirterek, "*nihayet 1900 yılında İstanbul Üniversitesi'nin temelini oluşturan 'Dârülfünûn-ı Şahane'nin kurulmasıyla başarıya ulaşıldığını'*" ifade etmektedir. Çelik'e (2024:779) göre bu kurum, medresenin dışında Avrupa'daki yükseköğretim kurumlarını da örnek alan bir okul olarak düşünülmüştür. Erdem (2025:170) ise kurumun toplumsal rolünü, "*geleneksel eğitimi modern bilim anlayışıyla meczetmiş, medrese ile günümüz üniversiteleri arasında köprü vazifesi görmüş*" bir yapı olarak tanımlamaktadır.

Cumhuriyet'in ilanından sonra Darülfünûn, yeni devletin inkılapçı ruhuyla uyum sağlamamakla suçlanmaya başlanmıştır. Akıncı (2023:79), bu durumu "*Cumhuriyetin dil ve tarih alanındaki çalışmaları üniversite tarafından desteklenmedi; Darülfünûn, tek parti döneminde hayata geçirilmek istenen reformlara ya karşı çıkmış ya da pasif bir şekilde direnmiştir*" sözleriyle açıklamaktadır. Tezcan'a (2025:117) göre ise kurum, laik ve modern bir toplum oluşturma önünde engel olarak görülmüştür. Baskan (2001:25) 1924 yılında medreselerin kapatılmasıyla tek yükseköğretim kurumu olarak kalan Darülfünûn'un, Atatürk'ün birbirini izleyen devrimlerine ayak uyduramamış, devrimleri desteklememiş, hatta bu devrimlerden bazılarını ters düşmüş olduğunu vurgulamaktadır.

1932 yılındaki Birinci Türk Tarih Kongresi, kurumsal tasfiyenin işaret fişeği olarak görülmüştür. Demirtaş (2018:229), resmi tarih tezine (Orta Asya'daki kuraklık ve göç meselelerine) bilimsel itirazda bulunan Zeki Velidi Togan'ın maruz kaldığı baskıyı aktararak, Maarif Vekili Reşit Galip'in sert çıkışını, hükûmet tarafından akademik hürriyete yapılan ilk büyük müdahale olarak değerlendirmektedir. Hükûmet, tasfiyeye bilimsel bir meşruiyet kazandırmak adına İsviçreli Prof. Albert Malche'ı davet etmiştir. Yazar ve Averbek'e (2018:1347) göre Malche raporu, ilmi neşriyatın yetersizliğini, öğrencilerin yabancı dil eksikliğini ve Darülfünûn'un toplumsal hayattan kopukluğunu tespit ederek reformun temelini atmıştır.

31 Mayıs 1933 tarihinde kabul edilen 2252 sayılı kanunla Darülfünûn hukuken ortadan kaldırılmıştır. Yücebaş (2014:262), bu yasayı Cumhuriyet tarihinde eşi ve örneği olmayan bir yetki kanunudur ve Maarif Vekili Dr. Reşit Galip'e sınırsız yetki tanınmıştır şeklinde nitelemektedir. Tasfiyenin boyutları ise sarsıcıdır. İshakoğlu'na (1998:242) göre öğretim üyelerinin üçte birine teslim edilen mektuplarda yeni üniversitedeki görevleri bildirilirken, üçte ikisi görevden alınmıştır. Dölen'in verileri de bu yıkımı doğrulamaktadır: "*150 öğretim elemanından 89'u tasfiye edilmiştir ve tasfiye oranı %59'dur. Asistanların ise tümü tasfiye edilmiştir*" (Dölen, 2010:324-325). Zürcher'e göre (2007:63), sadece Kemalist rejimle uyumlu olanlar görevlerine devam edebilmişlerdir.

1 Ağustos 1933'te kurulan İstanbul Üniversitesi, Reşit Galip'in tabiriyle "*dünkü Dârülfünun ile hiçbir münasebeti olmayan, ananesi kendisiyle başlayan*" bir kurum olarak tasarlanmıştır (Dölen, 2010:178). Akıncı'ya göre bu yeni yapı, resmi ideolojinin tarih ve dil tezleri ile uyumlu faaliyet gösterecek, rejimle uyumlu olmayan kadrolardan arındırılmış bir üniversitedir (Akıncı, 2023:80). Literatür, 1932 Tarih Kongresi ile başlayan sürecin, üniversiteyi devlet ideolojisinin meşrulaştırıldığı bir merkez haline getirdiğinde birleşmektedir (Demirtaş, 2018:3).

3. DARÜLFÜNÛN'UN KURULUŞ SERÜVENİ, KURUMSAL GAYELERİ ve TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

Osmanlı İmparatorluğu'nda modern anlamda yükseköğretimin temelleri, klasik eğitim sisteminin ana omurgasını oluşturan medreselerin zamanın ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmasıyla atılmaya başlanmıştır. Bu süreçte, Batı tarzında bir kurum oluşturma fikri ilk kez 1845 yılında Muvakkat Maarif Meclisi tarafından dile getirilmiştir (Arslan, 2007:10). Bu meclis, yaklaşık on bir aylık bir çalışma sonucunda, orta eğitimin üzerinde üçüncü bir kademe olarak bilimlerin her dalının okutulduğu, dinsel ayırım gözetmeksizin herkese açık bir müessesenin kurulmasını önermiştir (İhsanoğlu, 1990:701-702).

Kurulması planlanan bu yeni müesseseye Darü'lulûm (İlimler Evi) yerine Darülfünûn (Fenler Evi) adının verilmesi tesadüf değildir. İhsanoğlu'na (1990:699) göre bu tercih, "*Fenler evi mânâsına gelen dârülfünûn'un o günün şartlarında medreseden ayrı bir müessese olduğunu çarpıcı bir şekilde ortaya koymak için bu ad verilmiş olmalıdır*". Geleneksel ulûm (nakli bilimler) yerine müşahade ve deneye dayalı fûnun kavramının öne çıkarılması, Batı kaynaklı modern bilimlerin merkeze alınacağını göstermektedir.

Kurumun gayesi başlangıçta sadece teknik eleman yetiştirmekle sınırlı tutulmamış, daha geniş bir vizyon belirlenmiştir. Resmî bildirilere göre Darülfünûn, "*üçüncü eğitim-öğretim kademesi olarak, orta eğitimin yani Rüşdiyelerin üzerine oluşturulacaktır*" (Akıncı, 2023:70). Kurumun öncelikli misyonu bürokrasiye memur yetiştirmekten ziyade, üniversitenin var oluş amacına uygun insan yetiştirmektir. Bu da raporda "*ikmâl-i kemâlât-ı insaniye*" olarak belirtilmiştir (Arslan, 1995:20-25). Ayrıca gençleri tahsil için yurt dışına gönderme ihtiyacını azaltmak ve onların yabancı ülkelerde efkâr-ı fasideye (zararlı fikirlere) kapılmalarını engellemek de temel amaçlar arasında yer almıştır (Dölen, 2009:267; İhsanoğlu, 1990:711).

Darülfünûn için ilk somut adım, Ayasofya civarında görkemli bir binanın inşasıyla atılmıştır. Bu devasa yapının tasarımı için İtalyan mimar Gaspare Fossati ile Avrupa'daki üniversitelere benzeyen bir okul mimarisi için mukavele yapılmıştır (Çelik, 2024:779). Ancak binanın tamamlanması, mali imkansızlıklar ve Kırım Savaşı gibi engeller nedeniyle yirmi yılı bulmuştur (İhsanoğlu, 1990:705-706). Binanın tamamlanmasını beklemeyen hükûmet, halkın ilgisini uyandırmak için 13 Ocak 1863'te halka açık genel kültür konferansları başlatmıştır (Dölen, 2008:1). Fizik ve kimya deneylerinin yapıldığı bu dersler büyük ilgi görse de 1865 yılında binanın Maliye Nezareti'ne devredilmesi ve ardından derslerin verildiği Nuri Efendi Konağı'nın yanmasıyla bu ilk girişim akamete uğramıştır (Akıncı, 2023:70-71).

Eğitim sistemini bir düzene sokmayı hedefleyen 1 Eylül 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, Darülfünûn'un kaderinde kritik bir rol oynamıştır. Fransız eğitim sisteminden esinlenen bu nizamnameye göre Darülfünûn; Hikmet ve Edebiyat, İlm-i Hukuk ile Ulûm-ı Tabîiye ve Riyâziye şubelerinden oluşacak şekilde tasarlanmıştır (Çelik, 2024:779). 1870 yılında Darülfünûn-ı Osmanî adıyla yeniden açılan kurum, Cemalettin Afgani'nin bir konferansta kullandığı "*nübüvvet sanattır*" ifadesinin ulema sınıfının tepkisini çekmesi ve destekçisi Sadrazam Ali Paşa'nın vefatı üzerine 1873'te tekrar kapanmıştır (Akıncı, 2023:71; Dölen, 2009:116-117). 1874 yılında ise Ahmed Cevdet Paşa'nın nazırlığı döneminde, Galatasaray Sultanisi bünyesinde Darülfünûn-ı Sultani kurulmuştur (Danışman, 1966:183; Karal, 2007:206). Bu girişimle hukuk ve mühendislik alanında diplomalı meslek adamı yetiştirilmesi hedeflenmişse de kurum 1882 yılında ekonomik gerekçelerle faaliyetlerine bir kez daha ara vermiştir (Dölen, 2008:1).

Darülfünûn'un nihai ve sürekli kuruluşu, Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. yılına denk gelen 1 Eylül 1900 tarihinde gerçekleşmiştir (Erdem, 2025:141). Bu tarihte Darülfünûn-ı Şahâne adıyla açılan kurum, Ulûm-ı Âliye-i Dîniyye, Ulûm-ı Riyâziye ve Tabîiye ile Edebiyat şubelerinden oluşuyordu (Arslan, 2007:11). Nizamnamede yapılan düzenleme ile 1869 Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi'nin Darülfünûna ilişkin bütün hükümlerini yürürlükten kaldırılmış ve kurum doğrudan merkezî bir yapıya bağlanmıştır (Dölen, 2008:2). Bu dönemde Darülfünûn, Osmanlı modernleşmesinin entelektüel merkezi olma görevini üstlenmiştir. Kurum, medrese ile günümüz üniversiteleri arasında köprü vazifesi görerek, geleneksel eğitimi modern bilim anlayışıyla meczetmiştir (Erdem, 2025:141). 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanı ile adı Darülfünûn-ı Osmanî'ye çevrilen müessese, daha demokratik bir yapıya bürünerek 1919'da ilmî muhtariyeti (bilimsel özerklik) kazanmıştır (Akıncı, 2023:76; Dölen, 2008:42).

Cumhuriyet'in ilanından sonra, 1924 yılında çıkarılan 493 sayılı yasa ile kurum "*İstanbul Darülfünûnu*" adını almıştır (Akıncı, 2023:78). Ancak yeni rejimin inkılapçı ruhuna yeterince uyum sağlayamadığı gerekçesiyle sık sık eleştirilmiştir. Yücebaş'a göre temel eleştiri "*Darülfünûn'un inkılâbın yerleşmesinde yeterince işlevde bulunmadığı ve yeni devlet zihniyetine ayak uyduramayarak geride kaldığı*" olmuştur (Yücebaş, 2014:262). Bu

süreç, 1933 yılında Darülfünûn'un tamamen ilga edilerek yerine İstanbul Üniversitesi'nin kurulmasıyla sonuçlanan büyük tasfiyenin yolunu açmıştır.

4. DARÜLFÜNÛN'A ELEŞTİRİLER

1930'lu yılların başında Türkiye'de siyasal iktidar, gerçekleştirdiği radikal devrimlerin kurumsallaşması ve topluma nüfuz etmesi sürecinde Darülfünûn'u en büyük engellerden biri olarak görmeye başlamıştır. Özellikle 1931 yılındaki Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) Kongresi, bu eleştirilerin resmî bir devlet politikasına dönüştüğü dönüm noktasıdır. İktidar çevrelerine göre, Cumhuriyet onuncu yılına yaklaşırken Darülfünûn, rejimin heyecanına ortak olmak yerine Ortaçağ'dan kalma bir zihniyet ile statükoyu koruma çabasıdır.

İktidarın Darülfünûn'a yönelttiği en sert eleştiri, kurumun devrimlere karşı sergilediği mesafeli ve kayıtsız tutumdur. Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip, Darülfünûn'un kapatıldığı gün yaptığı tarihî konuşmada bu durumu şu sözlerle özetlemiştir: "*Memlekette siyasi, içtimai büyük inkılâplar oldu. Darülfünûn bunlara karşı bitaraf bir müşahit kaldı; iktisadi sahada esaslı hareketler oldu, Darülfünûn bunlardan habersiz göründü; hukukta radikal değişiklikler oldu, Darülfünûn yalnız yeni kanunları tedrisat programına almakla iktifa etti*" (Son Posta, 1933:6). İktidar için bu bitaraflık sadece bir ilgisizlik değil aynı zamanda inkılâplara karşı pasif bir direniş olarak algılanmıştır. Nitekim kapatılma kararının ana teması Darülfünûn'un inkılâbın yerleşmesinde yeterince işlevde bulunmadığı, yeni devlet zihniyetine ayak uyduramayarak inkılâbın gerisinde kaldığı ve hata inkılâplara karşı olumsuz bir tutum takındığı gerçeğidir (Kafatar, 2002:360).

SCF'nin kuruluşu, tek parti yönetiminden hoşnut olmayan geniş kitleler ve aydınlar için bir cazibe merkezi oluşturmuştur. Darülfünûn hocaları arasında da bu yeni partiye katılanlar veya destek verenler olmuştur. Özellikle liberal düşünceleriyle tanınan Ahmet Ağaoğlu, İsmail Hakkı Baltacioğlu, Mustafa Şekip Tunç ve Yusuf Ziya Yörükân gibi isimlerin SCF içinde yer alması üniversite ile hükûmet arasındaki ipleri germiştir (Demirtaş, 2010:24-25).

Darülfünûn'daki tasfiye sadece bilimsel yetersizlik iddiasına değil, hocaların siyasi tercihlerine de dayanmaktaydı. Bu durumun en belirgin örneği Ahmet Ağaoğlu'dur. Hukuk Tarihi müderrisi olan Ağaoğlu, SCF'nin kurucuları arasında yer almış ve fırka kapatıldıktan sonra da liberal ve muhalif tavrını sürdürmüştür. Atatürk'ün bir akşam yemeğinde kendisine sert bir şekilde, Darülfünûn hocalığı ile muhalifliğin bir arada yaşanamayacağını söylemesi, yaklaşan tasfiyenin habercisi olmuştur (Beriş, 2019:425). Nitekim Ağaoğlu 1933 Reformu'nda üniversiteden uzaklaştırılmıştır (Demirtaş, 2018:147). Benzer bir süreç, dönemin Darülfünûn Emîni (Rektörü) ve Pedagoji Müderrisi İsmayıl Hakkı Baltacioğlu için de işlemiştir. SCF'nin İstanbul İl Başkanlığı görevini yürüten Baltacioğlu, hocaların siyasetle uğraşmasının eleştirilmesi üzerine, siyasi kanaatleri değişmediği sürece parti üyeliğinden ayrılmayacağını beyan etmiştir (Arslan, 1999:64). Bu tavrı, onun 1933'te kadro dışı bırakılmasında belirleyici bir rol oynamıştır. Buna karşın, aynı partiye üye olan Mustafa Şekip Tunç, baskılar üzerine partiden istifa etmiş ve bu uyumlu tavrı sayesinde 1933 tasfiyesinden kurtularak üniversitede kalmayı başarmıştır (Demirtaş, 2018:206).

CHF'nin 1931 yılındaki üçüncü büyük kongresinde, Darülfünûn'un ıslahı meselesi programın 5. maddesinde yer alan "*Milli Talim ve Terbiye*" başlığı altında resmîleşmiştir. Programda, "*Darülfünûn ıslah ve tensik edilerek lâzım olan dereceye yükseltilecektir*" ifadesiyle kurumun mevcut haliyle yetersiz olduğu tescillenmiştir (CHF Nizamnamesi ve Programı, 1931:36). Bu dönemde iktidar yanlısı basında ve siyasi söylemde Darülfünûn'u Ortaçağ ile özdeşleştirmek en yaygın itibarsızlaştırma yöntemi haline gelmiştir. Demirtaş'ın belirttiği üzere, "*Bu yıllarda bir kimseyi ya da kurumu Ortaçağ ile ilişkilendirmek itibarsızlaştırmanın en etkili yollarından birisidir. Ortaçağa ait olmak demek bilim öncesi, akıl öncesi çağın kalıntıları olmak demektir ve ilerlemeye inanmış yeni modern yöneticilerin gözünden düşmek için yeterlidir*" (Demirtaş, 2018:43). İktidar, bilimin sadece bilim için yapılmasına karşı çıkmış ve bilgiyi vatandaş için maddi hayatta başarıyı sağlayacak bir cihaz olarak tanımlamıştır. CHF'nin 1931 programına göre terbiye ve tedriste takip edilen usul, bilgiyi vatandaş için maddî hayatta muvaffak olmayı temin eden bir cihaz haline getirmektir (CHF Nizamnamesi ve Programı, 1931:35). Darülfünûn ise bu pratik faydacı ve ideolojik yaklaşımdan uzak kalmakla suçlanmıştır.

Basında yer alan eleştirilerde, Darülfünûn'un bilimsel olarak verimsizliği ve hocaların yarı münevver yetiştirdiği iddiaları sıkça işlenmiştir. Dönemin etkili kalemlerinden Fazıl Ahmet, kurumu "*içi kül dolu bir saç mangala*" benzeterek, orada bulunan değerli unsurların "*yeni, ceyyit ve ateşin bir ilim ruhu yaratacak feyyaz bir terkip halinde değil, ana telâkkilerde tecanüssüz ve birbirini körletip külleyici bir mahiyette*" yaşadıklarını savunmuştur (Fazıl Ahmet, 1933:2). Benzer şekilde, Kâzım Nami Duru da Darülfünûn'un Cumhuriyet'in onuncu yıl dönümüne gelindiğinde dahi rejimi anlamadığını iddia ederek, "*Darülfünûnun, teşrinivvelde onuncu dönüm yılını*

kutlayacağımız Türk Cumhuriyetini, Türk inkılâbını duymamış, anlamamış olduğunu gördük. Ondan, inkılâpçı Türk kafalarına ufak bir ışık bile sızmamıştır" şeklinde ağır bir suçlamada bulunmuştur (Kâzım Nami, 1933:1).

CHF ve iktidar kanadında Darülfünûn hocalarına karşı duyulan öfke, 1932 yılında toplanan Birinci Türk Tarih Kongresi ile zirveye ulaşmıştır. Zeki Velidi Togan gibi hocaların Türk Tarih Tezi'nin bazı noktalarına bilimsel itirazlar getirmesi, iktidar tarafından ideolojik ihanet olarak yorumlanmıştır. İktidara göre, Darülfünûn, tek parti döneminde hayata geçirilmek istenen reformlara ya karşı çıkmıştır ya da pasif bir şekilde direnmiştir (MEB, 1998:8). Cumhuriyetin dil ve tarih alanındaki çalışmaları da üniversite tarafından desteklenmediği iddia edilmiştir (Akıncı, 2023:79). İktidarın Darülfünûn'a yönelik en keskin öfkesi, özellikle Türk Tarih Tezi ve Dil Devrimi gibi projelerin akademik çevrelerde beklenen coşkuyla karşılanmamasından kaynaklanmıştır. İktidar, üniversiteyi bu tezlerin bilimsel meşruiyet merkezi olarak kullanmak istemiş ancak Darülfünûn'un mesafeli tutumuyla karşılaşmıştır. Falih Rıfkı Atay bu kopukluğu şöyle dile getirmiştir: *"İnkılap kendi nizamını çabuk kurmak ister ve eli altında ne kadar müessese varsa hepsinin bu kurtuluş davasında kendisiyle elbirliğini müsamahasız talep eder"* (Hâkimiyeti Milliye, 1932:1). Darülfünûn'un bu talebe cevap vermemesi, iktidar çevrelerinde kurumun vüstâî bir tecerrüt (ortaçağ vari bir içe kapanma) olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur.

4.1. Kadrocuların Eleştirileri

Kadro dergisinin Darülfünûn'a yönelik eleştirilerin özel bir başlıkta verilmesinin nedeni söz konusu derginin yazarlarının devlet politikalarını belirlemede ve iktidarı yönlendirmede etkin bir güce sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Kadro dergisi yazarları, 1933 Üniversite Reformu öncesinde ve sonrasında Darülfünûn'u, Cumhuriyet'in ideolojik ve yapısal dönüşümüne ayak uyduramayan skolastik bir yapı olarak sert bir dille eleştirmişlerdir. İktidarın düşünsel plandaki sözcülüğünü yapan Kadro dergisi yazarları, Darülfünûn'u liberalizmle malul ve devletçilik ilkesine aykırı bir yapı olarak hedef almıştır. Bu eleştiriler temelde kurumun inkılâplar karşısındaki sessizliği, metodolojik yetersizliği ve yeni rejimin iktisadi/siyasi hamlelerine (özellikle devletçilik ve milli tarih tezi) gösterdiği direnç noktalarında toplanmaktadır.

Kadroculara göre Darülfünûn, memleketin geçirdiği köklü sarsıntılara karşı duyarsız kalarak toplumsal hayattan kopmuştur. Şevket Süreyya (1934:5) Darülfünûn'u inkılâp hamlelerine karşı resmî bir hissizlik içinde olmakla suçlar ve yeni İstanbul Üniversitesi'nin kurulmasını bu donmuş havanın tasfiyesi olarak görür. Kurumun en büyük hatası, büyük siyasi olaylar karşısında tarafsız bir gözlemci gibi kalmasıdır; bu durum Kadro yazarlarınca *"devrimci heyecandan yoksunluk"* olarak kodlanmıştır (Asaf, 1933:24). Kadro dergisi yazarlarından İsmail Hüsrev, inkılaplara karşı sessizliği ve tarafsızlığı irticaya destek vermekle eşleştirmektedir (Hüsrev, 1933:25);

"Bugün Darülfünûn pencereleri ve kapıları inkılap davalarını gençliğe benimsetecek, milli kurtuluş inkılâbının cihan içindeki orjinalitesini tebarüz ettirecek heyecan havasına sımsıkı kapalıdır. İnkılâbın dışında ve İnkılâba bitaraf kalan cemiyet müesseseleri ve fertler, ancak menfi müesseseler ve menfi fertlerdir. İnkılapta bitaraflık tasavvur edilemez. Her münevver cephelerden birinde yer almaya mecburdur. Bitaraf unsur bitaraf müessese bilerek veya bilmiyerek irticayı desteklemiş olur. Hele bu müessese Darülfünûn olursa..."

Kadrocuların Darülfünûn'a yönelik en somut saldırılarından biri 1932 I. Türk Tarih Kongresi sürecinde yaşanmıştır. Dergi, Ankara'da yeni bir tarih tezi ilan edilirken Darülfünûn'un buna hazırlıksız yakalandığını ve İstanbul hocalarının kongre kürsüsünde sergilediği fikir dağınıklığını eleştirmiştir (Asaf, 1932:47). Burhan Asaf, Darülfünûn hocalarının milli tarihin manasını kavramaktaki aczini *"tefekürün iflası"* olarak nitelemektedir (Asaf, 1932:48). Yazara göre, tarih tezine karşı çıkan veya sessiz kalan hocalar, *"ilmî özerklik"* arkasına saklanarak aslında inkılâpçı gelişmeyi sabote etmektedirler (Asaf, 1933:24).

Dergide özellikle iktisat müderrislerine yönelik ağır ithamlar yer almaktadır. Şevket Süreyya (1933a:7), devletçilik prensibine karşı çıkan Darülfünûn hocalarını *"muhafazakâr devletçilik aleyhtarı"* olarak tanımlamaktadır. İbrahim Fazıl Bey gibi isimlerin liberal ekonomi görüşlerini kürsüden savunmaları, Kadrocular tarafından kürsü politikacılığı ve inkılâba ihanet olarak görülmüştür (Süreyya, 1933b:11). Süreyya (1933b:15) yirmi yıldır aynı dersleri tekrarlayan müderrisleri *"Avrupa'da bile misline tesadüf olunamayan bir ilim mummyası"* olarak yaftalar. Darülfünûn'un eğitim metodu, Kadrocular tarafından orijinal bir bilgi üretmekten ziyade kötü bir tercüme ve adaptasyon olarak eleştirilmiştir (Süreyya, 1933c:9). Dr. Muhlis Etem, Darülfünûn'un hukuk ve iktisat tedrisatının milli gerçeklere dayanmadığını, sadece Fransızca kitapların birer tekrarı olduğunu savunmuştur (Etem, 1933:46). Ona göre hocalar, talebelere ilmî çalışma tekniği öğretmek yerine onları ezbere yöneltmiş ve kendileri de yerli meseleler üzerinde araştırma yapmaktan kaçınmışlardır (Etem, 1933:49).

Kadro dergisi için Darülfünûn, mazisi bitmiş ve istikbali ancak cezrî (köklü) bir ıslahattan sonra mümkün olabilecek bir kurumdur (Cem, 1933:68). 1933 tasfiyesi, Kadrocuların gözünde ilmin vatanı olmadığını savunan kozmopolit ulemanın yerine, ilmin vatanı olarak bu toprakları gören inkılâpçı aydınların ikame edilmesidir (Kadri, 1933:32). Bu bakımdan Kadro çevresinin ideolojik düzlemde temellendirdiği bu tasfiye düşüncesi kısa süre sonra teknik ve ilmî bir zeminle de desteklenmiştir. Nitekim söz konusu dönüşümün kurumsal çerçevesi hazırlanan bir uzman raporu ile somutlaştırılmıştır.

5. ALBERT MALCHE RAPORU

1930'lu yılların başında Türkiye Cumhuriyeti, siyasi ve toplumsal devrimlerini kökleştirmek amacıyla yükseköğretim sistemini radikal bir dönüşüme tabi tutma kararı almıştır. Bu sürecin en kritik figürü, Cenevre Üniversitesi'nden davet edilen pedagoji profesörü Albert Malche olmuştur. Malche'in hazırladığı rapor, asırlık Darülfünûn'un hukuken ilga edilerek yerine milli ve inkılâpçı bir kimlikle İstanbul Üniversitesi'nin kurulmasının teknik ve bilimsel meşruiyet zeminini oluşturmuştur.

Darülfünûn'un modernleşme hamlelerine karşı sergilediği mesafeli tutum, özellikle 1931 yılındaki Cumhuriyet Halk Fırkası Kongresi'nde yükseköğretimin ıslah ve tensik edilmesi kararının alınmasına yol açmıştır (Demirtaş, 2018:192). Bu doğrultuda hükûmete 1931 mali yılı bütçe kanunu ile yabancı bir uzman getirme yetkisi verilmiştir. Malche'in seçilmesinde, Cenevre'de eğitim gören Türk doktorların (özellikle Dr. Akil Muhtar Özden) tavsiyeleri ve Malche'in Avrupa'daki akademik saygınlığı etkili olmuştur (Dölen, 2010:83). Resmî davet süreci, 12 Aralık 1931 tarihli kararnamenin imzalanmasıyla somutlaşmıştır. Bu kararnamede, Malche'in görevi İstanbul Darülfünûnu teşkilat kanunu layihasıyla beraber müessesenin tekâmül esaslarını ihzar etmek olarak tanımlanmıştır (Dölen, 2010:83). Atatürk'ün doğrudan emriyle Türkiye'ye gelen Malche, 16 Ocak 1932'de İstanbul'a ulaşmış ve 24 Ocak'tan itibaren kurum bünyesinde dört ay sürecek olan yoğun incelemelerine başlamıştır (İshakoğlu, 1998:241).

Malche'in birincil görevi, Darülfünûn'un mevcut idari, mali ve akademik yapısını analiz ederek eksiklikleri tespit etmek ve bir reform programı sunmaktır. Malche bu süreçte sadece yöneticilerle değil öğrencilerle ve öğretim üyeleriyle de görüşmüş, derslere bizzat girerek gözlemlerde bulunmuştur (Dölen, 2010:97). Malche'in incelemeleri sonucunda ulaştığı en temel kanaat, kurumun dinamizmden yoksun olduğudur. İshakoğlu'nun (1998:241-242) aktardığına göre "*Malche, İstanbul Darülfünûnu'nun Türk inkılabına yaraşır bir dinamizmden mahrum olduğunu, kendisini şuurlu bir şekilde belli bir noktaya sevkedecek ilmi ve fikri hıza sahip olmadığını kaydetmiştir*". Malche'a göre Darülfünûn, bilim üreten bir merkezden ziyade, sadece taktir makinesi haline gelmiş profesörlerin ders anlattığı bir lise seviyesindedir.

15 Mayıs 1932 tarihinde tamamlanan İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor, kurumun tüm röntgenini çekmiştir. Raporda öne çıkan eleştiriler şunlardır: Malche, Türkçedeki bilimsel neşriyatın zayıflığına dikkat çekerek, "*ilmi neşriyatın yetersizliğini, öğrencilerin yabancı eserleri okuyup anlamada yetersizliğini, öğrencilerin ezberden ziyade uygulamaya dönük eğitim almaları gerekliliğini*" rapor etmiştir (Malche, 1939: 14-15). Malche, derslerin yıllarca değişmeden tekrar edildiğini, bu durumun gençliğin gelişimine zarar verdiğini ve profesörlerin öğrencileri araştırmaya teşvik etmek yerine onları pasif birer dinleyici konumunda bıraktığını belirtmiştir (Malche, 1939:12-13). Ayrıca öğrencilerin yabancı dil yetersizliği nedeniyle Batı kaynaklarını takip edememesi ve kütüphanelerin yetersizliği, Darülfünûn'un dünyadaki muadillerinden geri kalmasına neden olmuştur (Malche, 1939:14-15). Kurumu hantal bir yapı olarak gören Malche, raporunda meşhur makine benzetmesini yapmıştır: Malche, yaptığı incelemeler sonucunda Darülfünûn'u "*zayıf bir randıman vermek üzere işleyen vâsi bir teşekkül*" olarak nitelendirmiş ve bu yapının "*makinesinin sadeleştirilmesi*" gerektiğini vurgulamıştır (Malche, 1939:21). Hocaların sadece ders saatlerinde okula uğraması ve öğrencilerle bilimsel bir mesai harcamaması eleştirilmiştir. Malche, profesörlerin Üniversite dışındaki işlerle meşguliyetinin bilimsel derinliği engellediğini savunmuştur (Dölen, 2010:263). Malche raporuna ek olarak 34 maddelik bir İstanbul Darülfünûnu Hakkında Teşkilat Kanunu Projesi de sunmuştur. Bu projede, üniversite rektörünün (emin) seçimle değil Vekalet (Bakanlık) tarafından atanması ve kurumun doğrudan Maarif Vekaleti'ne bağlı olması önerilmiştir (Dölen, 2010:132). Bu durum, akademik özerkliğin sona erdirilmesinin teknik altyapısını oluşturmuştur.

Malche Raporu, 1932 yılındaki Birinci Türk Tarih Kongresi'nde yaşanan ideolojik çatışmalarla birleşince, hükûmetin beklediği tasfiye kozu haline gelmiştir. Hükûmet, Malche'in teknik eleştirilerini, siyasi olarak güvenilmez bulduğu kadroları ayıklamak için kullanmıştır. Malche'nin raporunda Darülfünûn'un kapatılmasına ilişkin doğrudan bir ifade bulunmamasına karşın bu rapor Darülfünûn'un kapatılmasının dayanaklarından birisi olmuştur (Kafadar, 2002:361). 31 Mayıs 1933'te çıkarılan 2252 sayılı kanunla Darülfünûn ilga edilmiş ve Malche, ikinci kez Türkiye'ye çağrılarak Islahat Müşaviri unvanıyla tasfiye komitesinin başına getirilmiştir (İshakoğlu,

1998:241). Bu aşamada Malche, tasfiye edilecek isimlerin belirlenmesinde bilimsel hakem rolünü üstlenmiştir. Ancak Malche, tek başına sorumlu tutulmaktan çekinerek; "*diyebilecek kadar az tanıdığım ve vücuda getirdikleri eser hakkında tam bir kanaat hasıl edemediğim hocaların mukadderatını tayin edebilecek mukarrerat ittihazında... amil olmaklığım da benim için hakperestane bir hareket teşkil etmez*" diyerek yetkiyi her fakültede kurulan eksper heyetleri (*Tevfik Salim Paşa, Neşet Ömer ve Akil Muhtar gibi isimler*) ile paylaşmıştır (Dölen, 2010:118). Tasfiyenin boyutu sarsıcı olmuştur: Mevcut 240 öğretim elemanından sadece 83'ü yeni kadroya alınmış, 157'si ise görevden uzaklaştırılmıştır (Bilsel, 1943: 37). Bu rakamlar 1933 reformunun idarî bir yeniden yapılanma olmakla birlikte bir tasfiye anlamı taşıdığını düşündürmektedir. Bu ideolojik saflaşmanın en görünür ve kritik eşiği bir yıl önce toplanan 1932 Türk Tarih Kongresi'nde ortaya çıkmıştır.

6. İDEOLOJİK KIRILMA NOKTASI: 1932 TARİH KONGRESİ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında gerçekleştirilen devrimlerin en stratejik ayaklarından birini, yeni ulus-devletin kimlik inşasını bilimsel ve tarihsel bir zemine oturtma çabası oluşturmuştur. Bu çabanın en somut çıktısı olan Türk Tarih Tezi, 1932 yılında toplanan I. Türk Tarih Kongresi ile kamuoyuna ve bilim dünyasına ilan edilmiştir. Bu kongre, sadece tarihsel bir tartışma platformu değil aynı zamanda devletin yükseköğretim kurumu olan Darülfünûn üzerindeki beklentilerinin ve bu kurumun reformlar karşısındaki ilgisiz tutumunun test edildiği bir kırılma noktasıdır (Koç, 2025:87). Türk Tarih Kongresi'nin toplanmasının arkasındaki temel etken, Batı merkezli tarih yazıcılığının Türkleri sarı ırka mensup, medeniyet yıkıcı ve barbar olarak niteleyen pejoratif algısına bilimsel bir yanıt vermektir (Korkmaz, 2023:648). Batılı coğrafya ve tarih kitaplarında Türklerin ikinci sınıf bir insan tipi olarak gösterilmesi, Atatürk ve dönemin aydınları tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmıştır (Kabapınar, 1992:143-144). Kongrenin amacı, Türklerin dünya medeniyetine katkılarını ortaya koymak, Anadolu'nun en eski sakinlerinin Türkler olduğunu ispatlamak ve yeni nesillere bir millî gurur aşılamaktır (Kabapınar, 1992:145). Bu doğrultuda, tarihin sadece askeri başarılarla değil fikirde ve medeniyette de Türk milletinin üstünlüğünü kanıtlayacak şekilde yeniden yazılması hedeflenmiştir (Kabapınar, 1992:146).

Kongrede sistemleştirilen Türk Tarih Tezi, birkaç ana aks üzerine kurulmuştur. Bu fikirlerin başında, medeniyetin beşiğinin Orta Asya olduğu ve Türklerin brakisefal beyaz ırkın temsilcileri olarak bu medeniyetin yaratıcısı olduğu iddiası gelmektedir (Koç, 2025:87). Teze göre Orta Asya'da yaşanan büyük kuraklık ve iklim değişiklikleri neticesinde Türkler dünyanın dört bir yanına göç etmiş; Mezopotamya, Mısır ve Anadolu'ya medeniyeti taşımışlardır. Bu bağlamda Sümerlerin ve Hititlerin Türk olduğu, Anadolu'nun en eski yerli halkının Türklerin ataları olduğu fikri kongrenin en radikal savunularından biridir (Korkmaz, 2023:649). Yusuf Akçura'nın kongrede belirttiği üzere, bu çalışmalarla cihana bakışta Avrupa gözlüğü çıkarılmak istenmiş ve Türk milleti tarihin merkezine yerleştirilmiştir (Kabapınar, 1992:146).

Cumhuriyet yönetimi, Darülfünûn'un yeni rejimin ideolojik ve kültürel hamlelerine öncülük etmesini, Türk Tarih Tezi gibi ilmi inkılapları destekleyecek bilimsel üretimler yapmasını beklemiştir (Koç, 2025:85-86). Ancak Darülfünûn, bu beklentileri karşılamaktan uzak, kendi içine kapalı ve statik bir yapı sergilemiştir. Reşit Galip'in 1933'teki ifadesiyle, memlekette büyük siyasi ve içtimai inkılaplar olurken Darülfünûn bunlara karşı "*bitaraf bir müşahit*" kalmıştır (Siler, 1995:182). Kongre sürecinde Darülfünûn müderrislerinin Türk Tarih Tezi'ne yönelik eleştirel yaklaşımları, kurum ile devlet arasındaki gerilimi tırmandırmıştır. Özellikle Darülfünûn müderrisi Zeki Velidi Togan'ın, kuraklık ve göç teorisine yönelik getirdiği bilimsel eleştiriler kongrede hararetli tartışmalara yol açmıştır (Öngüner, 2018:1). Togan'ın Orta Asya'daki nehirlerin yataklarını değiştirmesine dayanan teorilere karşı çıkması, dönemin millî heyecanı içinde akademik bir tartışmadan ziyade bir muhalefet olarak algılanmıştır (Öngüner, 2018:2). Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti üyelerinden Reşit Galip, Togan'ın akademik metodunu sert bir dille eleştirerek, "*Zeki Velidi Bey'in Darülfünûn'daki kürsüsü önünde talebe olarak bulunmadığıma şükrediyorum*" demiştir (Koç, 2025:87). Togan'ın üniversiteden ayrılmasının ardından Nihal Atsız ve arkadaşları, Reşit Galip Bey'e bir telgraf göndererek Zeki Velidi Togan'ın öğrencisi olmaktan gurur duyduklarını ifade etmişlerdir (Esmen, 2022:122). Ancak Reşit Galip'in Maarif Vekilliği görevine gelmesiyle birlikte Atsız, enstitüdeki görevinden uzaklaştırılmış ve Malatya Ortaokulu'na Türkçe öğretmeni olarak atanmıştır (Baykara, 1989: 23-24).

Türk Tarih Kongresi'nde yaşanan bu çatışma, Darülfünûn'un ıslah edilemez olduğu fikrini pekiştiren bardağı taşıran son damla olmuştur (Koç, 2025:87). Kurumun millî davalara ilgisiz kalması ve inkılapların hızına ayak uyduramaması, 1933 Üniversite Reformu'nun meşruiyet zeminini oluşturmuştur (Siler, 1995:182). Albert Malche'in raporuyla da desteklenen bu süreç sonunda İstanbul Darülfünûnu ilga edilmiş ve yerine yeni bir şuur ve zihniyetle İstanbul Üniversitesi kurulmuştur (Koç, 2025:91). Bu reformla birlikte, kongre kararlarına ve resmî teze muhalefet eden birçok hoca tasfiye edilmiş, üniversitenin temel görevi Cumhuriyete sadık ve inkılapları

özümsemiş nesiller yetiştirmek olarak belirlenmiştir (Koç, 2025:80). I. Türk Tarih Kongresi, Türk tarihini evrensel bir boyutta yüceltmeyi amaçlarken, Darülfünûn'un bu yeni bilim politikasıyla uyumsuzluğunu tescillemiştir (Kabapınar, 1992:151). Darülfünûn'un ilmî hürriyet anlayışı ile devletin militan tarih beklentisi arasındaki bu çatışma, Türk yükseköğretim tarihinin en radikal değişimlerinden biriyle sonuçlanmıştır (Korkmaz, 2023:650).

Resmî tarih tezi, Maarif Vekâleti aracılığıyla ortaöğretim müfredatı, ders kitapları ve öğretmenler üzerinde tam bir ideolojik hâkimiyet kurmuştur. Buna karşın, yükseköğretim kurumlarında ve araştırma enstitülerinde aynı kontrol mekanizması tam anlamıyla işlememiştir. Özellikle Fuad Köprülü denetimindeki Türkiyat Enstitüsü, resmî tezin doğrudan müdahalesinden uzak kalarak akademik çalışmalarına devam etmiştir (Dervişoğlu, 2015:347). Bu bağlamda meselenin müdahil bir alana taşındığı görülmüş ve 1933 Reformu bu müdahalenin somut bir ifadesi olarak bir sonraki bölümde değerlendirilmiştir.

7. 1933 REFORMU VE DARÜLFÜNÜNUN TASFİYESİ

Türkiye Cumhuriyeti'nin yükseköğretim tarihindeki en radikal dönüşüm olan 1933 Üniversite Reformu zihniyet ve yapı bakımından topyekûn bir yeniden inşa süreci olarak değerlendirilmektedir. Cumhuriyetin kurucu kadroları, İstanbul Darülfünûnunun memlekette gerçekleşen büyük siyasi ve sosyal inkılaplara karşı pasif kalmasından ve çağdaş bilimsel seviyeye ulaşamamasından derin bir rahatsızlık duymuştur (Süslü, 2024:2547). Dönemin Maarif Vekili Reşit Galip, bu durumu şu sözlerle özetlemiştir: "*Bu mesele vazıh surette hallolmadıkça İstanbul Dârülfünûnunu'nun ıslahından bahsetmek ayıptır, abestir, bîmanadır (manasızdır)*" (Kocatürk, 1984:10). Dönemin Maarif Vekili Reşit Galip, bu sürecin yürütücüsü olarak öne çıkmış ve reformun uygulanmasında Atatürk'ten bile daha sert bir tutum sergilediği iddia edilmiştir (Tunçay ve Özen, 1984; aktaran Baran, 2022:19). Bu süreç, kurumun özerkliğinin askıya alındığı ve akademik kadroların siyasi sadakat ve bilimsel yeterlilik kriterlerine göre yeniden belirlendiği bir dönem olmuştur.

İsviçreli profesör Albert Malche'in hazırladığı eleştirel raporun ardından, 31 Mayıs 1933 tarihinde TBMM'de 2252 sayılı kanun kabul edilmiştir (Süslü, 2024:2547). Bu yetki kanunu ile köklü bir değişim başlatılmış ve şu hükümler karara bağlanmıştır: "*İstanbul Dârülfünûnunu ve ona bağlı bütün müesseseler kadro ve teşkilâtlar ile beraber 31 Temmuz 1933 tarihinden itibaren mülğadır.*" (Resmî Gazete, 6 Haziran 1933; TBMM Zabıt Ceridesi, 1933:465). 1 Ağustos 1933 itibarıyla ise yerine İstanbul Üniversitesi adıyla yeni bir müessese kurulmuştur (TBMM Zabıt Ceridesi, 1933:465-467). Bu kanunla birlikte Darülfünûn'un özerkliğine son verilmiş ve kurum Maarif Vekâleti'ne bağlı bir İstanbul Üniversitesi olarak yeniden kurgulanmıştır (Çelik, 2025:146).

Yeni üniversitenin kuruluşu, beraberinde sancılı bir tasfiye sürecini de getirmiştir. Darülfünûn döneminde cumhuriyete, ideolojisine ve inkılaplarına karşı mesafeli duran hocalar görevlerinden uzaklaştırılmıştır (Süslü, 2024:2547-2548). Kurumun 240 hocasından 157'si görevden alınmış, mevcut kadronun yaklaşık %65'i tasfiye edilmiştir (Milliyet, 1 Ağustos 1933:5). Ziya Nuri Paşa ve Ahmet Ağaoğlu gibi dönemin önemli isimleri "*idealistlik*" kriterini karşılamadıkları gerekçesiyle kadro dışı bırakılmıştır (Akyüz, 2020:326; Lök ve Erten, 2007:42). Boşalan kadrolar; Darülfünûn'dan seçilen az sayıda hoca, Avrupa'da ihtisasını tamamlayan Türkler ve en önemlisi Nazi Almanyası'ndan kaçarak Türkiye'ye sığınan yabancı bilim adamlarından oluşturulmuştur (Süslü, 2024:2548). Hitler rejiminin baskılarından kaçan bilim adamları, Philipp Schwartz önderliğinde kurulan Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti aracılığıyla Türkiye'ye davet edilmiştir (Widmann, 2000:92). Schwartz, Türkiye'ye gelişi ve karşılaşımını anılarında şöyle ifade eder: "*Almanya'dan utanç verici bir şekilde kovulmamızın o an onların gözündeki bizi kahraman mertebesine yükselttiğini hissediyordum. Batı pisliğinin elini değdirmeye, yepyeni ve harika bir ülke keşfetmiştim... evet bu gerçekten kaderdi!*" (Schwartz, 2003:43). Çalışmanın ulaştığı genel değerlendirmeler aşağıdaki sonuç bölümünde bütüncül olarak ele alınacaktır.

8. SONUÇ

Osmanlı modernleşmesinin yükseköğretim alanındaki en somut mirası olan Darülfünûn'un, Cumhuriyet'in onuncu yılına yaklaşırken ilga edilmesi ve yerine İstanbul Üniversitesi'nin ikame edilmesi, Türk eğitim tarihinde salt bir kurumsal tabela değişikliğinin çok ötesinde derin anlamlar barındırmaktadır. Bu çalışma boyunca irdelenen tarihsel veriler ve dönemin siyasi atmosferi, 1933 Üniversite Reformu'nun, ulus-devlet inşası sürecinde rejimin kendi ideolojik aygıtlarını sağlamlaştırma ve üniversiteyi devrimlerin meşruiyetini üreten bir merkeze dönüştürme projesinin nihai sonucu olduğunu göstermektedir. İmparatorluktan Cumhuriyet'e tevarüs eden bu kurum, yeni rejimin radikal dönüşüm talepleri ile akademik geleneğin muhafazakâr yapısı arasında sıkışıp kalmış ve bu gerilim, kurumun tasfiyesiyle sonuçlanmıştır.

Sürecin siyasi ve ideolojik arka planı incelendiğinde, Darülfünûn'un sonunu hazırlayan temel faktörün epistemolojik yetersizlikten ziyade politik uyumsuzluk olduğu anlaşılmaktadır. Cumhuriyet'in kurucu kadroları ve dönemin entelektüel havzasını oluşturan Kadro Dergisi çevresi, üniversiteyi sadece evrensel bilgi üreten bir merkez olarak değil, aynı zamanda Türk İnkılabının ideolojisini işleyen ve yayan bir fikir ocağı olarak kurgulamışlardır. Bu beklenti karşısında Darülfünûn'un sergilediği tutum, iktidar tarafından akademik bir tarafsızlık olarak değil bilakis devrimlere karşı pasif bir direniş ve dış dünyadan kopuk bir vüstai tecerrüt olarak kodlanmıştır. Dönemin Maarif Vekili Reşit Galip'in söylemlerinde sabit olan bu bakış açısı, üniversitenin hukuk, iktisat ve sosyal hayattaki köklü değişimlere karşı sessiz kalışını, rejime karşı gizli bir muhalefet veya en hafif tabiriyle bir hissizlik olarak nitelendirmiştir.

Tasfiye sürecinin entelektüel kırılma noktası ise şüphesiz 1932 yılında toplanan Birinci Türk Tarih Kongresi olmuştur. Bu kongre, devletin resmi tarih tezini ve ulusal kimlik kurgusunu akademik bir zemine oturtma çabası iken, Darülfünûn hocalarının bu teze mesafeli duruşu iplerin kopmasına neden olmuştur. Özellikle Zeki Velidi Togan'ın, Türk Tarih Tezi'nin bazı iddialarına karşı bilimsel metodolojiye sadık kalarak getirdiği itirazlar, siyasi otorite tarafından akademik bir tartışma olarak değil milli hislerden yoksunluk olarak değerlendirilmiştir. Siyasi irade, kendi tarih kurgusunu onaylamayan bir bilim kurumunu meşru görmemiş; akademik hürriyet talebi, rejimin militan tarihçilik beklentisiyle çatışmıştır. Reşit Galip'in Togan'a yönelik sert çıkışı, üniversitenin özerkliğinin fiilen sona erdiğinin ve akademik kadroların siyasi sadakat testine tabi tutulacağını habercisi olmuştur.

Öte yandan, sürecin sadece devrim karşıtlığı üzerinden değil aynı zamanda liberalizm ve devletçilik eksenindeki çatışmalar üzerinden de okuması gerekmektedir. SCF tecrübesiyle görünür hale gelen bu siyasi ayrışma, iktidarın üniversiteye bakışını radikalleştirmiştir. Ahmet Ağaoğlu ve İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu gibi liberal ve muhalif kimlikleriyle tanınan hocaların SCF ile olan organik bağları, onların akademik yetkinliklerinden bağımsız olarak tasfiye listelerine girmelerine neden olmuştur. Dönemin hâkim iktisadi politikası olan devletçiliğe karşı kürsülerinde liberal görüşleri savunan isimler, Kadrocular tarafından kürsü politikacılığı yapmakla ve inkılabı ihanet etmekle suçlanarak hedef gösterilmiştir. Dolayısıyla 1933 Reformu, bir yönüyle de Tek Parti yönetiminin, muhalif entelektüel odakları dağıtma ve üniversiteyi tek sesli hale getirme stratejisinin bir parçasıdır.

Hükûmet, bu siyasi ve ideolojik tasfiye kararını ulusal ve uluslararası kamuoyu nezdinde meşrulaştırmak için İsviçreli Profesör Albert Malche'in raporunu teknik ve bilimsel bir kalkan olarak kullanmıştır. Malche'in raporunda yer alan; kurumun hantal işleyen verimsiz bir makine olduğu, özgün bilimsel üretimin yetersizliği, yabancı dil eksikliği ve ezberciliğin hâkim olduğu yönündeki yapısal eleştiriler, reformun kaçınılmaz bir bilimsel zorunluluk olduğu algısını güçlendirmiştir. Malche, raporunda kurumun doğrudan kapatılmasını önermemiş olsa da siyasi irade bu raporu radikal bir kadro temizliğinin hukuki dayanağı yapmıştır.

Neticede, 31 Mayıs 1933 tarihinde çıkarılan 2252 sayılı kanunla Darülfünûn hukuken ve fiilen ortadan kaldırılmıştır. Kurumun 240 öğretim elemanından 157'sinin tasfiye edildiği bu süreç, Türk akademik hayatında büyük bir travma yaratmıştır. 1 Ağustos 1933'te kurulan İstanbul Üniversitesi, Reşit Galip'in de ifade ettiği üzere, kendinden önceki Darülfünûn ile tüm bağlarını koparmış, milli ve inkılapçı karakteri esas alan yeni bir kurum olarak doğmuştur. Bu yeni yapılanma, Nazi Almanyası'ndan kaçan bilim insanlarının katılımıyla tıp ve fen bilimlerinde evrensel standartlara yaklaşma şansı yakalamış olsa da kurumun özerkliği ve yerli akademik birikim ağır bir yara almıştır. Sonuç olarak 1933 Üniversite Reformu, Türkiye'de yükseköğretimin modernleşmesi yolunda atılmış radikal bir adım olmakla birlikte, üniversitenin devlet ideolojisi karşısındaki kırılğan konumunu tescilleyen ve bilimin vatani olup olmadığı tartışmalarının gölgesinde şekillenen tarihsel bir dönüm noktasıdır.

YAZAR BEYANI / AUTHORS' DECLARATION:

Bu makale Araştırma ve Yayın Etiğine uygundur. Beyan edilecek herhangi bir çıkar çatışması yoktur. Araştırmanın ortaya konulmasında herhangi bir mali destek alınmamıştır. Makale yazım ve intihal/benzerlik açısından kontrol edilmiştir. Makale, "en az iki dış hakem" ve "çift taraflı körleme" yöntemi ile değerlendirilmiştir. Yazar(lar), dergiye imzalı "Telif Devir Formu" belgesi göndermişlerdir. Mevcut çalışma için mevzuat gereği etik izni alınmaya ihtiyaç yoktur. Bu konuda yazarlar tarafından dergiye "Etik İznine Gerek Olmadığına Dair Beyan Formu" gönderilmiştir. Yazar, çalışmanın tüm bölümlerine ve aşamalarına tek başına katkıda bulunmuştur. / This paper complies with Research and Publication Ethics, has no conflict of interest to declare, and has received no financial support. The article has been checked for spelling and plagiarism/similarity. The article was evaluated by "at least two external referees" and "double blinding" method. The author(s) sent a signed "Copyright Transfer Form" to the journal. / There is no need to obtain ethical permission for the current study as per the legislation. The "Declaration Form Regarding No Ethics Permission Required" was sent to the journal by the authors on this subject. The author contributed to all sections and stages of the study alone.

KAYNAKLAR

- AKINCI, Abdulvahap (2023), "*Darülfünûndan İstanbul Üniversitesine Resmî İdeolojinin Yükseköğretime Etkisi*", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, S.18(1), ss.66-86, <https://doi.org/10.17153/oguiibf.1145678>
- AKYÜZ, Yahya (2020), **Türk Eğitim Tarihi**, Alfa Yayınları, İstanbul.
- ARSLAN, Ali (1995), **Darülfünûn'dan Üniversiteye**, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- ARSLAN, Ali (1999), "*İstanbul Darülfünûn'unda Öğretim Üyelerinin Siyasetle Uğraşmaları*", **İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitü Yıllığı**, C.10, ss.56-70.
- ARSLAN, Ali (2007), "*Darülfünûn İlahiyat Fakültesi, Fakülte Meclisi'nin Kurulması ve İlk Meclis Zabıtları (1911-1912)*", **Değerler Eğitimi Dergisi**, S.5(13), ss.9-36, <https://izlik.org/JA92MK89BT>
- ASAF, Burhan (1932), "*Ankara'da Kalan Darülfünûn*", **Kadro**, S.8, ss.47-48.
- ASAF, Burhan (1933), "*Üniversitenin Manası*", **Kadro**, S.20, ss.24-28.
- ASAF, Burhan (1934), "*Words, Words and Words!*", **Kadro**, S.28, ss.3-5.
- BARAN, Aylin Görgün (2022), "*Osmanlıda Darülfünûn ve Türkiye'de 1923 - 1950 Döneminde Üniversiteler*", **Düşünce Dünyasında Türkiz**, S.3(16), ss.7-27, <https://izlik.org/JA92LE94ZW>
- BASKAN, Gülsün Atanur (2001), "*Türkiye de Yükseköğretimin Gelişimi*", **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, S.21(1), ss.21-32, <https://izlik.org/JA42FR46ED>
- BAYKARA, Tuncer (1989), **Zeki Velidi Togan**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- BERİŞ, Hamit Emrah (2023), "*Müslüman Dünyada Çağdaş Düşünce: Cilt 1 Türk Düşüncesi*", **Türkiye'de Liberalizm: Kesişmeyen Yollar, Birleşmeyen Parçalar, Türk Düşüncesi** (Ed. Lütfi Sunar), Yurtdışı Türkler Başkanlığı Yayınları, Ankara, ss.411-443.
- BİLSEL, Cemil (1943), **İstanbul Üniversitesi Tarihi**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- CEM, Eflatun (1934), "*İnkılâp Edebiyatı*", **Kadro**, S.18, ss.67-70.
- CHF (1931), **CHF Nizamnamesi ve Programı**, TBMM Matbaası, Ankara.
- ÇELİK, Halil İbrahim (2024), "*Yükseköğretimde Modernleşme Projesi Olarak Dârülfünûn*", **18. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri** (Ed. Hatem Fahd Hno, Sami Baskın), 8-11 Ekim 2024 – Ankara, Recent Academic Studies Yayınları, Ankara, ss.779-793.
- ÇELİK, Halil İbrahim (2025), "*Türkiye'de Üniversite Reformları ve Günümüze Yansımaları*", **Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama**, S.16(Özel Sayı), ss.141-164, <https://izlik.org/JA47GR96ET>
- DANIŞMAN, Zuhuri (1966), **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Cilt XI, Yeni Matbaa, İstanbul.
- DEMİRTAŞ, Aydın (2018), "*Darülfünûndan Üniversiteye Öğretim Üyelerinin Toplumsal Profilleri (1900-1946)*", **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- DERVİŞOĞLU, Fatih Mehmet (2015), "*Resmi Tarih Tezine Türk Tarih Tezine Farklı Çıgırlar ve Bir Tarih Âlimi Zeki Velidi Togan*", **Turkish Studies**, S.10(3), ss.343-352, <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.8053>
- DÖLEN, Emre (2009), **Osmanlı Döneminde Darülfünûn 1863-1922 Türkiye Üniversite Tarihi 1**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, İstanbul.
- DÖLEN, Emre (2010), **Türkiye Üniversite Tarihi 3, Darülfünûn'dan Üniversiteye Geçiş, Tasfiye ve Yeni Kadrolar**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- DÜSTUR (1933), 3. Tertip, **Cilt 14**, ss.1229-1231, Ankara.
- ERDEM, Cavit (2025), "*Dârülfünun'un Toplumsal, Kültürel ve Din Eğitimi Açısından Etkileri*", **Darulfunun İlahiyat**, S.36(Dârülfünun İlahiyat), ss.141-173, <https://doi.org/10.26650/di.2025.36.1.675462>
- ESMEN, Can Tankut (2022), "*Cumhuriyet Döneminde Eski Türk Tarihçiliği*", **Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi**, S.4(1), ss.113-141, <https://doi.org/10.53425/madergisi.1086552>

- ETEM, Muhlis (1933), "*Bizde Kürsü İktisatçıları ve İktisat İlmi*", **Kadro**, S.23, ss.45-51.
- FAZIL, Ahmet (1933), "*Milli Talim ve Terbiye 4- Reşit Galip Beyefendiye*", **Milliyet Gazetesi**, 01 Mayıs 1933, ss.1-2.
- HÂKİMİYETİ MİLLİYE (1932), **Hakimiyeti Milliye**, 21 Temmuz 1932, s.1.
- HATİBOĞLU, İbrahim (2006), "*Transmission of Western Hadīth Critique to Turkey: On the Past and the Future of Academic Hadīth Studies*", **Hadis Tetkikleri Dergisi**, S.4(2), ss.37-53.
- HIRSCH, Ernst (1950), **Dünya Üniversiteleri ve Türkiye’de Üniversitelerin Gelişmesi**, Cilt 1, Ankara Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin (1990), "*Dârülfünûn Tarihçesine Giriş*", **Belleten**, S.54(210), ss.699-738, <https://doi.org/10.37879/belleten.1990.699>
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin (1993), "*Dârülfünun*", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Ankara, ss.521-525.
- İNALCIK, Halil (2002), "*Türkiye’de Osmanlı Araştırmaları*", **13. Türk Tarih Kongresi**, TT Yayını, Ankara,
- İSHAKOĞLU, Sevtap (1995), "*1900-1946 Yılları Arasında, Darülfünûn ve İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesinde Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi*", **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, S.1, ss.227-283. <https://izlik.org/JA95UL96YF>
- İSMAİL, Hüsrev (1933), "*Milli Kurtuluş Devletçiliği*", **Kadro**, S.18, ss.25-36.
- KABAPINAR, Yücel (1992), "*Başlangıcından Günümüze Türk Tarih Tezi ve Lise Tarih Kitaplarına Etkisi*", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S.1(2), ss.143-177, <https://izlik.org/JA84SN86XL>
- KADRI, Yakup (1933), "*Fikirde İstiklâl*", **Kadro**, S.22, ss.28-32.
- KAFADAR, Osman (2002), "*Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tartışmaları*", **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce** (Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, Cilt.3, ss.351-381.
- KARAL, Enver Ziya (2007), **Osmanlı Tarihi: Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, Cilt.VIII.
- KÂZIM, Nami (1933), "*Yeni Türk Üniversitesinin Eşiğinde*", **Cumhuriyet Gazetesi**, 30 Temmuz 1933, ss.1.
- KOCATÜRK, Utkan (1984), "*Atatürk’s Notes on University Reform*", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S.1(1), ss.3-95, <https://izlik.org/JA95PS23YA>
- KOÇ, Elif (2025), "*Reform ve Yenileşme Sürecinde Darülfünûn’dan İstanbul Üniversitesine: Malche Raporu ve Alman Akademisyenler*", **Tarih Tetkikleri Dergisi**, S.3(5), ss.77-102, <https://doi.org/10.5281/zenodo.15760902>
- KORKMAZ, Tuğrul (2023), "*Cumhuriyetin Kuruluş Dönemi’nde Resmî İdeoloji ve Türk Tarih Tezi’ne Alternatif Bir Yaklaşım: Atsız Mecmua*", **Akademik Hassasiyetler**, S.10(Cumhuriyet Özel Sayısı), ss.642-669, <https://doi.org/10.58884/akademik-hassasiyetler.1349235>
- LÖK, Atilla ve ERTEN, Bağış (2007), "*1933 Reformu ve Yabancı Öğretim Üyeleri*", **Modernleşme ve Batıcılık** (Ed. Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, Cilt.3, ss.537-544.
- MALCHE, Albert (1939), **İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor**, Devlet Basımevi, İstanbul.
- MEB YÜKSEKÖĞRETİM GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (1998), **Cumhuriyetin 75. Yılında Yükseköğretim**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- MİLLİYET GAZETESİ (1933), "*Türkiye’nin İlim İnkılabı Bugün Başladı*", **Milliyet Gazetesi**, 1 Ağustos 1933, ss.1-5.
- NEDİM, Vedat (1933), "*Devletin Yapıcılık ve İdarecilik Kudretine İnanmak Gerekir*", **Kadro**, S.15, ss.13-19.
- ÖNGÜNER, Emir (2018), "*Zeki Velidi Togan Türkiye’yi Neden Terk Etti? I. Türk Tarih Kongresi’nde Yaşanan Tartışmalar Üzerine Kısa Bir Tetkik*", **Bağımsız Doküman**, (yayın bilgisi yok), <https://www.academia.edu/37003463/> (Erişim Tarihi: 10.11.2025).

- ÖZDEN, Âkil Muhtar (1340), **Dârülfünunumuz Hakkında Bazı Mulahazât**, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı, İstanbul.
- SCHWARTZ, Philipp (2003), **Kader Birliği, 1933 Sonrası Türkiye'ye Göç Eden Alman Bilim Adamları** (Çev. Nagehan Alçı), Belge Yayınları, İstanbul.
- SİLER, Abdurrahman (1995), "Dârülfünûn'un, Kurtuluş Savaşı ve İnkılâplara Bakışı", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S.XI(31), ss.177-186, <https://izlik.org/JA47UT32CT>
- SON POSTA (1933), "Üniversitemiz Ne Olacak", **Son Posta Gazetesi**, 1 Ağustos 1933, s.6.
- SÜREYYA, Şevket (1933a), "Darülfünûn - İnkılâp Hassasiyeti ve Cavit Bey İktisatçılığı", **Kadro**, S.14, ss.5-11.
- SÜREYYA, Şevket (1933b), "Bir Münakaşanın Manası", **Kadro**, S.17, ss.5-8.
- SÜREYYA, Şevket (1933c), "Don Kişot'un Yeldeğirmenleriyle Muharebesine, Kürsü Politikacılığına ve Cavit Bey İktisatçılığına Dair...", **Kadro**, S.17, ss.9-15.
- SÜREYYA, Şevket (1934), "İnkılabın Kürsülerinde İnkılap İlmileşmelidir", **Kadro**, S.28, ss.5-18.
- SÜSLÜ, Rıdvan (2024), "Dârülfünûn'dan 1933 Üniversite Reformuna: Alman Bilim Adamlarının Göçü ve Uluslararası Akademik Etkileşim", **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, S.11(4), ss.2535-2559, <https://izlik.org/JA43YT23DJ>
- TEZCAN, Ayşe Mahinur (2025), "Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet'e Darülfünûn: Eğitim ve Toplumsal Yapıdaki Değişimler", **Darülfünun İlahiyat**, S.36(Darülfünûn İlahiyat Özel Sayısı), ss.117-139, <https://doi.org/10.26650/di.2025.36.2.1667921>
- TOGAN, Zeki Velidi (1981), **Tarihte Usul**, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- TUNÇAY, Mete ve ÖZEN, Haldun (1984), "1933 Tasfiyesi veya Bir Tek Parti Politikacısının Önlenemez Yükselişi ve Düşüşü", **Tarih ve Toplum Dergisi**, S.10, ss.6-20.
- TÜRKOĞLU, Özgür (2023), "Darülfünûn'dan İstanbul Üniversitesine Osmanlı'da İlk Üniversitenin Tarihçesi", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, S.12(3), ss.1745-1767, <https://doi.org/10.15869/itobiad.1317183>
- WIDMANN, Horst (2000), **Atatürk ve Üniversite Reformu** (Çev. Serpil Bozkurt, Aykut Kazancıgil), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- YAZAR, Taha ve AVERBEK, Emel (2018), "1933 Üniversite Reformundan Günümüze Türkiye'de Üniversitelerin Tarihsel Gelişimi", **Journal of Turkish Studies**, S.13(4), ss.1341-1360.
- YÜCEBAŞ, Mesut (2014), "1933 Darülfünûn'un İlgası ve Yeni Üniversitenin Ruhu: Basında Üniversitenin Anlamı", **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.13(2), ss.259-283, <https://doi.org/10.21547/jss.256828>
- ZÜRCHER, Erik Jan (2007), **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi** (Çev. Yasemin Saner Gönen), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Resmî Gazete** (6 Haziran 1933 tarih ve 2420 Sayı).
- TBMM Zabıt Ceridesi** (31 Mayıs 1933 tarih Devre: 4, C: 15, İçtima: 2) ss.465-467.

